

формування національного самосознання, цель которой – изменить сознание и мышление каждого украинца, а также научиться беречь свою землю, историю, культуру, язык, все достижения развития нации.

Ключевые слова: психолого-коммуникативно-интроформационное воздействие, идеология национализма, психокоррекция, коррекционная работа, национальное сознание, морально-интеллектуальное влияние, стратегическое видение.

Rak O. J. The dynamics of psychological and communicative and introformational influence on the process of correction the society in the ideology of nationalism.

This paper examines the dynamics of the psychological and communicative and introformational influence on the process of society correction (formation) about the ideology of nationalism. The typical components of psychological and communicative and introformational along with regional influence on society during the period of instability in the state apparatus and in particular in the period of war are outlined. It is proposed and shown (in the form of diagrams) a new program of public correction and education of the society in the ideology of nationalism and the formation of national consciousness, which aims – to change the consciousness and thinking of each Ukrainian, as well as to learn how to protect their land, history, culture, language, and all the achievements of the nation development.

Keywords: psychological and communicative introformatsiynny influence the ideology of nationalism, correction, correction, national consciousness, moral and intellectual influence of strategic vision.

Семигіна Т. В., Лиховид Д. О.

«ГРОМАДА» ЧИ «СПІЛЬНОТА»? (ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ФЕНОМЕНУ ГРОМАДИ СУЧАСНИМИ НАУКОВЦЯМИ)

У статті розкрито науково-історичний зміст понять «грумада» та «спільнота», зроблено порівняльний аналіз концепцій грумади у різних авторів. Зокрема, поняття «грумада» розкривається з позицій протиставлення її поняттю «суспільство» (Ф. Тьоніс), а також з позицій інституціоналізму та комунітаризму. Наголошено на складності концептуалізації поняття територіальної грумади в умовах урбанізованого суспільства. Грумада розглядається як визначена за територіальним чинником, а спільнота – за спільними інтересами. Спектр станів між ними створює складноці для дослідження феномену грумади.

Ключові слова: грумада, спільнота, суспільство, група, комунікація, соціальний капітал.

Проблематика чіткого визначення і розуміння поняття територіальної громади лежить у науково-практичній площині. Останнім часом у медійному просторі України активізувався дискурс децентралізації та територіальних громад. Мова йде здебільшого про посилення ролі територіальних громад в процесах прийняття рішень, що впливають на життя мешканців цих громад. Проблематика дискурсу територіальних громад в тому, що фактично ця тема часто стає об'єктом маніпуляцій зі сторони недобросовісних чи недостатньо знайомих з питанням засобів масової інформації та окремих громадян.

Завданнями цього дослідження є окреслення наявних в сучасній соціології теорій, які б виокремлювали територіальну громаду як специфічну спільноту, а також в концептуалізації поняття територіальної громади. Також одним із завдань статті є узагальнення існуючих щодо феномена територіальної громади дискурсів – наукового та політико-правового.

Чітко окресленого розуміння терміну «територіальна громада» наразі немає ні на політичному, ні на юридичному, ні на науковому рівні. Відсутнє розуміння того, хто буде суб'єктом та набуває статусу носія прав при проведенні реформування системи місцевого самоуправління. Тому до важливих завдань можна віднести конкретизацію терміну «територіальна громада», або, принаймні, виокремлення і відокремлення поняття саме територіальної громади від спільнот, об'єднаних, передусім, за іншими ознаками.

Поняття «громада» належить до суперечливих понять соціологічної науки. Якщо класик соціології Ф. Тьонніс [11] протиставляв невеликому, органічному утворенню домодерної епохи – *gemeinschaft* (громаді) – велике, формальне та механістичне *gesellschaft* (суспільство) епохи модерної, індустріальної, то сучасні вчені, зокрема італійський учений Р. Патнам [24], заперечують таке протиставлення. Наразі постмодерне суспільство має інші реалії, яким притаманне нівелювання простору за допомогою надшвидких комунікаційних технологій. Одним із послідовних прихильників концепції детериторізації є британський соціолог Е. Гідденс, у дослідженнях якого детериторізація постає ключовим аспектом трансформації локального в умовах глобалізації [4]. При цьому переконструювання суспільних систем зумовлює виникнення феноменів, що мають онтологічну природу, а відтак впливають на громади. Формування нових соціальних практик. Практики же, за твердженням П. Бурдьє, слід вважати продуктом як свідомої, так і несвідомої габітуально зумовленої налаштованості на певні поведінкові акти [3].

Такі зміни актуалізують потребу розуміння сутності громади (спільноти) у сучасному науковому дискурсі та осмислення нових реалій її функціонування. Уточнення також потребують ті соціальні практики існування територіальної громади, що їх можливо емпірично виявити, проаналізувати та концептуалізувати. Ця стаття представляє результати аналізу сучасної наукової літератури, на підставі якого пропонується узагальнення поглядів науковців на феномен громади у сучасному соціологічному дискурсі.

Власне, активізація уваги до вивчення явища громади та її соціальних практик у зарубіжній соціологічній науці відбувалась у 1970-х роках. Тоді американські науковці, що представляли різні напрями соціологічного теоретизування – Д.Бернард [16] (феміністична парадигма), Г.Рубін [25] (парадигма соціальної антропології), Р.Уоррен [29] (функціональна парадигма), – визначали три різновиди громад: територіальну, громаду за інтересами та локальну соціальну мережу, яка фактично є комбінацією двох попередніх типів громад. Основний фокус усе ж таки був на громаді територіальній, як на основі формування певних соціальних норм і соціальних практики. Як зауважує ізраїльська дослідниця Е.Садан [26], прихильниця конфліктологічної парадигми та ідей колективного наснаження, певна відокремленість особи від громади існує доти, доки ця особа не відчує, що вона належить до соціальної структури, де сформувались взаємна довіра та спільні завдання. Така громада розглядається як винятково територіальна і протиставляється авторкою спільнотам за професійним чи ідеологічним інтересом. Доцільно додати, що український вчений О.Безпалько визначає територіальну громаду як соціальну систему мезорівня соціального середовища та соціалізаційного простору [1].

У 1990-ті роки набуває поширення комунітаристська (від англ. «communitarian», похідне від «community» – громада) парадигма, що зародилась ще у середині XIX ст. у межах утопічного соціалізму. Провідником сучасного комунітаризму можна вважати американського соціолога А.Етціоні [20]. Теоретики цієї доктрини доводять потребу у прищепленні членам суспільства «гарних рис», створенні у територіальних громадах умов для того, аби громадяни демонстрували свої найкращі якості. Ідеї комунітаризму мали вплив на формування нових уявлень про громаду та соціальні практики, засновані на ціннісних орієнтаціях. Однак прихильники комунітаризму на практиці зіткнулися із низкою проблем. Ключова з них постає довкола питання про розуміння громади та її меж. Скажімо, чи входять люди із певним розладами здоров'я, як-от із важким ступенем

розумової відсталості чи важкими психічними розладами, які часто не є інтегрованими в систему локальних соціальних відносин, до місцевої громади, чи мусить громада опікуватися ними. Інше питання: що робити із тими, хто не дотримується цінностей громади, не до кінця їх поділяє.

У 1996 р. американський науковець Р. Баркер, характеризуючи розширення можливостей особистісної реалізації, що відбувається через взаємини у громаді, наголошував, що під громадами розуміються «групи індивідів або сімей, члени якої: поділяють певні цінності, мають спільні інтереси, або користуються послугами тих самих служб та організацій, або живуть в одній місцевості» [14]. У цьому визначенні привертає увагу сполучник «або», який вказує на певне протиставлення територіальних ознак належності людей до громади із належністю до громади за ознакою спільного інтересу чи проблеми, про що свідчить користування закладами у громаді. На противагу цьому підходу австралійський учений та активіст Д. Альтман, розглядаючи владу у громадах та самоорганізацію ініціативних груп і спільнот у відповідь на епідемію ВІЛ/СНІД, надав досить широке визначення громаді як групі людей, що відчуває достатньо багато спільного між собою з будь-якої причини, аби мати спільні прагнення, цілі та структури [13]. При цьому важливим критерієм є те, що люди спілкуються між собою та мають сформоване відчуття ідентичності з громадою.

Концептуально важливою для розуміння особливостей феномену сучасної громади є думка Р. Патнама (2001 р.) про те, що громади (спільноти) нового часу базуватимуться не на спільності норм, на яких свого часу наполягав Ф. Тьонніс, приписуючи їх територіальним утворенням, а на спільності інтересів. Вироблення ж соціальних норм буде відбуватись відповідно до плідності взаємодії в таких «спільнотах за інтересами» [24].

Слушною видається позиція деяких науковців (Д. Делтон, М. Еліас, Е. Уондерсмен [18]), які стверджували, що територіальна громада (*locality-based community*) та громада за інтересами (яка набула назви «*relational community*»), громади на основі зв'язків) більше не утворюють дихотомію, а становлять радше спектр, континуум між цими двома типами сталого об'єднання людей. Якщо йти за думкою цих авторів, то поняття «громада на основі зв'язків» можна ототожнити із поняттям «спільноти», що ним послуговуються соціальні психологи, які значну увагу приділяють «відчуттю належності до громади», «визнанню взаємозалежності з іншими, бажанню підтримувати цю взаємозалежність через надання чогось

іншим, відчуття себе частиною більшої стабільної структури» [27, 157]. До відчуття «чогось» (очікувань індивіда від громади) британський соціолог З. Бауман, зокрема, відносить «відчуття безпеки» [15]. Сучасна громада забезпечує своїм членам можливість реалізувати свої потреби у такий спосіб, в якій люди, що не мають «відчуття громади», не змогли б собі навіть уявити. Так, наприклад, «відчуття громади», за оцінками науковців [27], є предиктором участі людини у сусідських утвореннях та ініціативних групах у громаді. Позитивне відчуття громади (як свідчать дослідження [17; 22; 23]) сприяє зниженню рівня підліткової злочинності, кращому стану психічного здоров'я, відмові від вживання наркотиків, вищому рівню індивідуального добробуту тощо.

Заслуговує на увагу типологізація громад [18], яка визначає, що громади можуть існувати на різних системно-екологічних рівнях: 1) мікросистеми (наприклад, учнівські групи, групи взаємодопомоги); 2) організації (установи, де працюють люди; релігійні общини; групи інтересів, структури громадянського суспільства); 3) локальні громади (квартали у містах, міста, селища); 4) макросистеми (етнічні групи, нації, політичні партії). Отже, індивід може належати до різних громад одночасно, проте «відчуття громади», з огляду на дослідження [21], слід визнати контекстуальним, що залежить від культури та різновиду громади. Такий багаторівневий підхід дає підстави для різнопланового осмислення концепцій громад на різних рівнях.

Низка дослідників [15; 19] привертає увагу до того, що в сучасних умовах громада – це лише соціальний конструкт, певна умовна реальність. Наразі питання про межі громади є складним у більшості країн і суспільств [9], навіть якщо це громади одного рівня. Так, українські дослідники Л. Найдюнова та Л. Оцалюк твердять, що «поняття територіальної спільноти може бути ширшим, аніж поняття територіальної громади, яка формується на її основі» [8, 92]. Відкритим є й питання про те, хто визначає громади і чому деяким громадам доводиться боротися за право визначати себе самим.

Важливою ознакою сучасної громади (спільноти) можна вважати наявність у ній певної системи взаємодій, структур та механізмів, сформованих їх членами, а також існуючим у ній організацій та груп, покликаних здійснювати взаємодію, координацію та вжиття заходів у відповідь на виклики та потреби, що зачіпають ці спільноти. До такого висновку дійшла український фахівець Г. Довбах, котра досліджувала особливості мобілізації уразливих до ВІЛ спільнот [6]. Авторка наполягає саме на використанні поняття «спільнота», виразно пов'язуючи його із іншими категоріями та поняттями, як-от

«соціальний капітал», «мобілізація», «наснаження вразливих груп». Такі ж зв'язки виразно спостерігаються й у інших сучасних авторів (Д. Альтман [13], Д. Деланті [19]).

У розвинутих країнах повернення до ідей громади у 1990-х роках пов'язують із створенням сприятливих умови для відродження принципів демократії, підтвердження зв'язку між розвитком громади, місцевого самоврядування та рішучою політикою реформ [5]. Така діяльність розглядається як один зі шляхів справедливішого перерозподілу суспільних ресурсів на користь груп, які перебувають у невідгідному становищі. Наприклад, український науковець М. Яценко [12] пов'язує активізацію громад із здійсненням регіональної соціальної політики, а І. Лисенко [7] та О. Батанов [1] – із формуванням громадянського суспільства та розвитком місцевої демократії. При цьому активізація локальних структур перебуває у фокусі уваги глобальних акторів і прямо чи опосередковано стимулюється ними [10]. Таким чином, набуття громадами суб'єктності стало виявом політичної активності в широкому сенсі і підтверджує, що формування громад слугує забезпеченню як індивідуальних, так і суспільних потреб. Крім того, сьогодні із зростанням процесів децентралізації та плюралізації у наданні соціальних послуг територіальна громада стала потужним ресурсом у вирішенні соціальних проблем населення. Такий соціентальний погляд на сучасну громаду дає підстави для концептуалізації цього поняття з огляду на соціально-політичні перетворення та потребу розуміти сильні сторони громади, її потенціал до активізації і зміни ситуації в громаді на краще.

Підсумовуючи викладений теоретичний аналіз сучасного розуміння поняття «громада», слід відзначити, що громади – та наші взаємодії з ними – є складним явищем, що дає підстави для множинних інтерпретацій і залишає чимало відкритих питань. Науковий дискурс щодо громади можна відобразити через окремі теорії та підходи, у яких її теоретичне осмислення пов'язане з науковими теоріями та дисциплінами, які, залежно від свого основного предмету, вивчають той чи інший аспект соціальних практик у громадах. Політико-правовий дискурс, з одного боку, присвячений аналізу прав територіальних громад як територіально-адміністративних одиниць на управління своєю територією та ресурсами, тісно пов'язаний із концепціями місцевого самоврядування та демократизації, розвитком громадянського суспільства. Соціально-психологічний дискурс зосереджений на стосунках та взаємодіях осіб та груп, належних до певної громади (спільності людей).

Соціологічний – з точки зору структурно-функціонального, системного, інституційного, конфліктологічного, символічного інтеракціонізму, соціалізаційного підходів – розкриває громаду через соціальні практики, притаманні громаді, описує соціальні відносини, типові для певних груп та більш великих соціальних утворень як усередині громади, так і у відносинах із зовнішнім середовищем.

У науковій літературі сформувалось уявлення про відмінність «громад» (територіальних громад) від «спільнот» (громад за зв'язками або інтересами). Деякі науковці (Р. Баркер, Д. Бернард, Р. Патнем, Г. Рубін, Р. Уоррен; Л. Найдьева та Л. Оцалюк) визначають співвідношення між цими поняттями, як дихотомічне, інші (Д. Делтон, М. Еліас, Е. Уондерсмен) вибудовують континуум між цими поняттями, наполягаючи на існуванні цілого спектру громад/спільнот між ними, або вважають, що громадою (спільнотою) є будь-яка спільність людей, об'єднана за будь-якою ознакою і з достатнім рівнем комунікації між членами (Д. Альтман).

Сучасні вчені (О. Безпалько, Е. Гілхріст, Д. Делтон, М. Еліас та ін.) також аналізують різні системно-екологічні рівні громад, виокремлюючи низку рівнів, від мікрорівня до макрорівня, або визначають взаємозалежність і взаємовплив цих рівнів (Е. Гілхріст, Д. Деланті, Т. Семигіна). Це ставить виразні питання про межі громад та їх структурізацію, контекстуалізацію відчуття належності до громади, самоідентифікації громади. Таке питання набуває особливої ваги в умовах детеріоризації і діалектичного взаємовпливу глобальних і локальних рівнів, взаємозалежності суто соціального, психологічного та соціально-політичного вимірів життя громади, у межах якої формуються спільні цінності, задовольняються індивідуальні та суспільні потреби, формуються позитивні соціальні практики.

Ця стаття акцентує увагу на наявному в науковій літературі дискурсі щодо розуміння такого багатозначного поняття, як громада – і її особливий випадок – територіальна громада. В умовах наявного в українському суспільстві інтересу до питань самоуправління в територіальних громадах можна сказати, що однією з перспектив розвитку цієї тематики буде вивчення та дослідження практик самоорганізації та самоуправління в територіальних громадах як в минулому, так і сьогодні. Подальші розвідки в цьому напрямі можуть містити дослідження форм громадської активності та спроби їх соціологічного аналізу відповідно до викладених у статті теорій та дискурсів. Крім того, перспективними є дослідження здатності територіальних громад до самоорганізації (організаційної

спроможності), для чого необхідні розробка, апробація та впровадження відповідного дослідницького інструментарію.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Батанов О.* Територіальна громада – первинний суб'єкт муніципальної влади в Україні: поняття та ознаки. // Вісник Центральної виборчої комісії. – 2008. – № 2. – С. 51-57.
2. *Безпалько О. В.* Теорія і практика соціально-педагогічної роботи з дітьми та учнівською молоддю в територіальній громаді: Автореф. дис... д-ра пед. наук / Луган. нац. пед. ун-т ім. Т.Шевченка. – Луганськ, 2007. – 44 с.
3. *Бурдые П.* Структура, габітус, практика // Журнал социологии и социальной антропологии. – 1998. – Т. 1 – № 2. – С. 44-59.
4. *Гіденс Е.* Нестримний світ: як глобалізація перетворює наше життя / пер. з англ. – К. : Альтерпрес, 2004. – 104 с.
5. *Демидова Т. Е.* Сравнительный анализ форм «работы в общине» в зарубежных странах // Российский журнал социальной работы. – 1997. – № 2. – С. 156–157.
6. *Довбах А.* Сильные Мы: Мобилизация и развитие потенциала сообществ, уязвимых к ВИЧ. – К. : МБФ «Международный Альянс по ВИЧ/СПИД в Украине», 2013. – 272 с.
7. *Лисенко І. М.* Розвиток територіальних громад як умова формування громадянського суспільства в Україні: автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / Тавр. нац. ун-т ім. В.І. Вернадського. – Сімф., 2011. – 20 с.
8. *Найдьонова Л. А.* Самоорганізаційні компоненти розвитку територіальних громад міста / Найдьонова Л. А., Оцалюк Л. М. // Наукові студії із соціальної та політичної психології. Зб. статей / Ін-т соц. та політ. психології. – Вип. 15 (18). – К. : Міленіум, 2007. – С. 89-101.
9. *Семігіна Т. В.* Робота в громаді: практика та політика. – К. : КМ Академія, 2004. – 178 с
10. *Семігіна Т.* Політичні аспекти охорони здоров'я: на перетині глобального і локального. – К. : вид-во «Киево-Могилянська академія», 2013. – 400 с.
11. *Гьонніс Ф.* Спільнота та суспільство : / пер. з нім. – К. : Дух і літера, 2005. – 262 с.
12. *Яценко М. А.* Самоврядувальний механізм здійснення регіональної соціальної політики за умов трансформації українського суспільства: автореф. дис... канд. соц. наук. : спец. 22.00.03. [Електронний ресурс] / Харківський нац. університет ім. Каразіна – Х., 2005. – 21 с.
13. *Altman D.* Power and Community // Organizational and Cultural Responses to AIDS, Taylor & Francis, London, 1994.

14. *Barker R.* Community // The Social Work Dictionary [3d ed.; ed. by Barker R]. – Washington : NASW Press, 1996. – P. 68.
15. *Bauman Z.* Community: Seeking Safety in an Insecure World. – Cambridge : Polity, 2001. – 159 p.
16. *Bernard J.* The Sociology of Community. – Glenview, IL: Scott, Foresman & Company, 1973. – 216 p.
17. *Cohen L.* Prevention is Primary: Strategies for community well-being / L. Cohen, V. Chavez, S. Chemini. – San Francisco : John Wiley and Sons Inc., 2007. – 367 p.
18. *Dalton J. H.* Community Psychology: Linking Individuals and Communities / Dalton J. H., Elias M. J., Wandersman A. – Washington : Wadsworth Thomson Learning, 2001. – 488 p.
19. *Delanty G.* Community. – London and New York : Routledge, 2003. – P. 65–66.
20. *Etzioni A.* Monochrome Society. – Princeton : Princeton University Press, 2003. – 336 p.
21. *Gilchrist A.* The Well-connected Community: A Networking Approach to Community Development. – Bristol : The Policy Press, 2004. – 234 p.
22. *Hoffman C.* Empowerment Movements and Mental Health: Locus of Control and Commitment to the United Farm Workers // Journal of Community Psychology. – 1978. – Vol. 6. – P. 216–221.
23. *Okui O.* Community participation: an abused concept? // Health Policy and Development Journal. – 2004. – Vol. 2. – № 1. – P. 7–10.
24. *Putnam R. D.* Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community. – NY : Simon & Schuster, 2001. – 544 p.
25. *Rubin H. J.* Being a Conscience and a Carpenter: Interpretations of the Community-based Development Model // Journal of Community Practice. – 1997. – Vol. 4 (1). – P. 57–90.
26. *Sadan E.* Empowerment and Community Planning : Theory and practice. – Tel Aviv : Hakibbutz Hameuchad Publishers, 1997. – 188 p.
27. *Sarason S.* The Psychological Sense of Community: Prospect for a Community Psychology. – CA : Jossey-Bass Inc. Pub. 1974. – 290 p.
28. *Tooke J.* Spaces for community involvement: Processes of disciplining and appropriation // Space and Polity. – 2003. – Vol. 7. – № 3. – P. 233–246.
29. *Warren R.* The Community in America. – Chicago : Rand McNally. – 1972. – 418 p.

Семигина Т. В., Лиховид Д. О. «Община» или «сообщество»? (интерпретации феномена общины современными учеными).

В статье раскрыто научно-историческое содержание понятий «община» и «сообщество», проведен сравнительный анализ концепций общины у разных авторов. В частности, понятие «община» раскрывается с позиций противопоставления ее понятию «общество» (Ф. Тённис), а

также с позиций институционализма и коммунитаризма. Акцент сделан на сложности концептуализации понятия территориальной общины в условиях урбанизированного общества. Община рассматривается как определенная территориальным фактором, а сообщество – интересами. Спектр состояний между ними создает сложности для исследования феномена общины.

Ключевые слова: община, сообщество, общество, группа, коммуникация, социальный капитал.

Semyhina T. V., Lyhovid D. O. «Local-based community» or «relational community»? (interpretation of community phenomenon by modern scientists).

In article reveals scientific and historical meaning of «locality-based community» and «relational community», submitted a comparative analysis of the concepts of the community by various authors. In particular, the term «community» is revealed from the standpoint of its opposition to the concept of «society» (F. Tonnis), and from the standpoint of institutionalism and communitarianism. Emphasis is placed on the difficulty of conceptualizing the notion of locality-based communities in urban society. The local-based community is seen as determined by the territorial factor and the relational community – with common interests. The spectrum of states between them creates difficulties for the phenomenon of the community.

Keywords: community, society, group, communication, social capital.

Коломосць Т. Г.

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ: СОЦІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті розглянуто специфіку формування системи спеціальної освіти в сучасних умовах суспільних трансформацій. Запропоновано авторський підхід до формування системи спеціальної освіти. Систему спеціальної освіти поділено на чотири блоки: лікувальний, корекційний, реабілітаційний, абілітаційний. Окремо розглянуто корекційно-розвиткову освіту як складову системи спеціальної освіти. Визначено напрямки подальших досліджень в плані оцінки соціальної ефективності професійної діяльності працівників корекційної освіти.

Ключові слова: спеціальна освіта, корекційно-розвиткова освіта, корекційні заклади освіти, діти з особливими потребами, соціалізація освіти.